

Horyzonty Polityki
2018, Vol. 9, N° 26

MARIA MARCZEWSKA-RYTKO

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Wydział Politologii
Zakład Ruchów Politycznych
m_marczewska@yahoo.com

DOI: 10.17399/HP.2018.092603

Demokracja bezpośrednia w Konstytucji RP 1997 r.*

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest przedstawienie instytucji demokracji bezpośredniej w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. na tle wcześniejszych rozwiązań konstytucyjnych w Polsce.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Demokracja bezpośrednia w Polsce ma stosunkowo krótką historię. W okresie międzywojennym takie rozwiązania nie były tu znane. Podobnie nie były one przewidziane w Konstytucji z 1952 r. W tym kontekście ważna jest analiza instytucji demokracji bezpośredniej w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.

PROCES WYWODU: Artykuł przedstawia następujące zagadnienia: 1) rozwiązania prawne przed 1987 r.; 2) rozwiązania prawne w latach 1987-1997; 3) referendum ogólnokrajowe w Konstytucji RP z 1997 r.; 4) inicjatywa obywatelska i referendum lokalne w Konstytucji RP z 1997 r.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Obowiązująca Konstytucja z 1997 r. przewiduje trzy rodzaje referendum ogólnokrajowego: 1) konstytucyjne (art. 235, ust. 6); 2) ratyfikacyjne (art. 90, ust. 3); 3) w sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa (art. 125, ust. 1). Konstytucja przewiduje referendum lokalne jako formę bezpośredniego sprawowania władzy w art. 170. Zgodnie z art. 118, ust. 2 prawo do wystąpienia z inicjatywą ustawodawczą przysługuje

* Artykuł został przygotowany w ramach projektu badawczego nr 2014/15/B/HS5/01866 finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki.

również grupie co najmniej stu tysięcy obywateli, którzy posiadają prawo wyborcze.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Referendum ogólnokrajowe jest traktowane jako procedura wyjątkowa wskazana po zasadach działania Sejmu i Senatu. Prawo do zarządzenia referendum przysługuje jedynie Sejmowi i działającemu za zgodą Senatu Prezydentowi. Uchwała o referendum jest podejmowana bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Uzyskanie konsensusu politycznego dla referendum jest trudne. Wiele kwestii i rozwiązań prawnych wymaga przemyślenia i dyskusji.

SŁOWA KLUCZOWE:

demokracja, demokracja bezpośrednia, referendum, inicjatywa obywatelska, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

DIRECT DEMOCRACY IN CONSTITUTION
OF THE REPUBLIC OF POLAND OF 2ND APRIL 1997

Abstract

RESEARCH OBJECTIVE: The purpose of this article is to present the institutions of direct democracy in Constitution of the Republic of Poland of 2nd April 1997 in relation to previous constitutional solutions in Poland.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: Direct democracy in Poland has a comparatively short history. During the interwar period such solutions were not known in Poland. Similarly, they were not provided in the 1952 Constitution. The analyze of the institutions of direct democracy in the Constitution of Republic of Poland of 2nd April 1997 is important in this context.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The article presents the following issues: 1) legal solutions before 1987; 2) legal solutions in the period 1987-1997; 3) national referendum in the Constitution of the Republic of Poland of 1997; 4) citizen initiative and local referendum in the Constitution of the Republic of Poland of 1997.

RESEARCH RESULTS: The current Constitution of 1997 provides for three kinds of national referendum: 1) constitutional (Article 235 par. 6); 2) ratification referendum (Article 90 par. 3); 3) referendum in respect of matters of particular significance to the State (Article 125 par. 1). The Constitution includes the local referendum as a form of direct exercise of power in Article 170. According to Article 118 par. 2 the right to introduce legislation shall also belong to a group of at least 100,000 citizens having the right to vote in elections to the Sejm.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS:

A national referendum is treated as an exceptional procedure listed after the principles of operation of the Sejm and Senate. The right to order a referendum is vested only in the Sejm and in the President acting with the consent of the Senate. The resolution to hold a referendum is adopted by an absolute majority of votes with the presence of at least half of the statutory number of Deputies. It is difficult to receive political consensus for referendum. A lot of questions and legal solutions need to rethink and discuss.

KEYWORDS:

democracy, direct democracy, referendum, citizen initiative, constitution of Republic of Poland

WSTĘP

We współczesnym świecie demokracja przedstawicielska jest dominującą formą sprawowania władzy państwowej. Niemniej w poszczególnych systemach mamy do czynienia z jej uzupełnianiem w postaci instytucji charakterystycznych dla demokracji bezpośredniej (Marczewska-Rytko, 2001). Na zasięg i różnorodność wykorzystywanych instytucji demokracji bezpośredniej wpływa wiele czynników: tradycja, doświadczenia historyczne, filozofia polityczna, wola polityczna. Odwołanie się do instytucji demokracji bezpośredniej może służyć zarówno samym obywatelom, którzy w ten sposób biorą bezpośredni udział w procesie podejmowania decyzji politycznych, jak i elitom rządzącym, które mogą tak legitymizować swoją władzę. Wśród instytucji demokracji bezpośredniej należy wskazać te o charakterze władczym: zgromadzenie ludowe i referendum, oraz te o charakterze proceduralnym: inicjatywa obywatelska, weto ludowe czy odwołanie.

Odwołanie się do formy demokracji bezpośredniej ma w Polsce stosunkowo krótką historię. W okresie międzywojennym nie znano takich rozwiązań, podobnie nie przewidywano ich w Konstytucji z roku 1952 (Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r.; Jabłoński, 2001). W praktyce wykorzystywano instytucję konsultacji społecznej (Grodzicki, 1987). We współczesnej Polsce – podobnie jak w całym świecie – najczęściej wykorzystywaną

instytucją demokracji bezpośredniej jest referendum (Marczewska-Rytko, 2010, s. 25-41; Świdorski, 1996; Zieliński, 1968).

DEMOKRACJA BEZPOŚREDNIA W ROZWIĄZANIACH PRAWNYCH W LATACH 1987-1997

W dniu 6 maja 1987 r. została uchwalona zmiana Konstytucji oraz ustawa o konsultacjach społecznych i referendum. W Konstytucji stwierdzano, że władza ludu może się także wyrażać za pośrednictwem referendum (Ustawa o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 6 maja 1987 r.). W art. 2, ust. 2 jest mowa o zasięgu referendum: ogólnokrajowym i lokalnym. Podjęcie uchwały o poddaniu określonej sprawy pod głosowanie w referendum lokalnym należało do ówczesnych rad narodowych. W ten sposób wskazano na hierarchię poszczególnych władz: władza sprawowana przez wybieranych przedstawicieli uzupełniona odwołaniem się w istotnych sprawach do suwerena. Co więcej, to bezpośrednie odwołanie się do suwerena było możliwe jedynie na wniosek władzy stojącej w hierarchii wyżej, mianowicie przedstawicieli zasiadających w Sejmie i radach narodowych.

W dniu 29 grudnia 1989 r. przyjęto ustawę w sprawie nowelizacji Konstytucji, w której opowiedziano się za zasadą zwierzchnictwa narodu (Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej). Nie pociągnęło to za sobą jednoznacznej aprobaty dla umożliwienia suwerenowi wypowiedzenia się w istotnych kwestiach. W arty. 2, ust. 2 czytamy: „Naród sprawuje władzę przez swych przedstawicieli wybieranych do Sejmu, Senatu i do rad narodowych; sprawowanie władzy następuje także poprzez wyrażanie woli w drodze referendum. Zasady i tryb przeprowadzania referendum określa ustawa” (Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej).

W ustawie konstytucyjnej z dnia 23 kwietnia 1992 r. o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej uznano, że konstytucję przyjmuje naród w wyniku głosowania w referendum konstytucyjnym (art. 1, ust. 1) (Ustawa konstytucyjna z dnia

23 kwietnia 1992 r. o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej). Zgodnie z art. 9, ust. 1 referendum zarządza Prezydent w ciągu czternastu dni od uchwalenia konstytucji w trzecim czytaniu. Prezydent wyznacza datę przeprowadzenia referendum w terminie nie dłuższym niż cztery miesiące od dnia jego zarządzenia. Udział w referendum ma każdy obywatel Rzeczypospolitej Polskiej posiadający czynne prawo wyborcze. Referendum ma wynik wiążący wówczas, gdy za przyjęciem konstytucji opowiedziało się większość głosujących (art. 11, ust. 1).

W ustawie konstytucyjnej z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą przewidziano możliwość odwołania się do instytucji referendum w sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa (art. 19, ust. 1) (Ustawa konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym). Prawo do zarządzenia referendum spoczywa w ręku Sejmu (w wyniku uchwały podjętej bezwzględną większością głosów) lub Prezydenta za zgodą Senatu wyrażoną bezwzględną większością głosów. O wiążącym charakterze referendum przesądza udział więcej niż połowy uprawnionych do głosowania (art. 19, ust. 3). W myśl postanowień ustawy konstytucyjnej z dnia 22 kwietnia 1994 r. o zmianie ustawy konstytucyjnej o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej zasady, na których ma się wspierać Konstytucja, mogą być poddane pod głosowanie w referendum (art. 2 c, ust. 1) (Ustawa konstytucyjna z dnia 22 kwietnia 1994 r. o zmianie ustawy konstytucyjnej o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej). Rozwiązania prawne dotyczące referendum lokalnego znalazły się w art. 27, ust. 2 (Ustawa konstytucyjna z dnia 22 kwietnia 1994 r. o zmianie ustawy konstytucyjnej o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej; Fuks, 1993).

REFERENDUM OGÓLNOKRAJOWE W KONSTYTUCJI RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ Z 2 KWIETNIA 1997 R.

W Konstytucji RP przyjęto rozwiązanie zawarte w rozdziale pierwszym, art. 4, zgodnie z którym „1. Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu. 2. Naród sprawuje władzę przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio” (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.). Ustrojodawca uznał zatem, że oprócz formy demokracji pośredniej możliwe jest zastosowanie form demokracji bezpośredniej. W rozdziale drugim Konstytucji poświęconym wolnościom, prawom i obowiązkom człowieka i obywatela wskazano na warunki udziału w referendum. Zgodnie z art. 62 obywatel polski ma prawo udziału w referendum, gdy najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat. Nie posiada natomiast tego prawa w sytuacji, gdy jest prawomocnym orzeczeniem sądu ubezwłasnowolniony lub pozbawiony praw publicznych albo wyborczych.

W rozdziale 3 Konstytucji dotyczącym źródeł prawa zgodnie z art. 90, ust. 1 przyjęto, że Rzeczpospolita Polska może przekazać kompetencje władzy państwowej w niektórych kwestiach na poziom ponadnarodowy: organizacji międzynarodowej czy organowi międzynarodowemu. Jest to możliwe na mocy ratyfikowanej umowy międzynarodowej. Zgoda na ratyfikację takiej umowy może być wyrażona w referendum ogólnokrajowym. Taką możliwość reguluje art. 90, ust. 3 Konstytucji. O tym, w jaki sposób umowa międzynarodowa będzie ratyfikowana, decyduje Sejm. Decyzja podejmowana jest w formie uchwały bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Regulację tę zawiera art. 90, ust. 4.

W rozdziale czwartym Konstytucji RP obejmującym zagadnienia pracy Sejmu i Senatu w sposób szczegółowy odniesiono się do instytucji referendum ogólnokrajowego: w jakich sprawach może być przeprowadzone referendum, kto może je zarządzić, kiedy jego wynik jest wiążący, kto stwierdza ważność referendum. Zgodnie z art. 125, ust. 1 referendum ogólnokrajowe może być przeprowadzone w sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa. Prawo do zarządzenia referendum posiada Sejm lub Prezydent. Jeśli referendum zarządza Sejm, odbywa się to bezwzględną większością

głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. W sytuacji, gdy referendum zarządza Prezydent, dzieje się to za zgodą Senatu wyrażoną bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów. Ta kompetencja Prezydenta została potwierdzona w rozdziale szóstym Konstytucji odnoszącym się do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Regulują ją art. 144, ust. 3. Zarządzenie referendum ogólnokrajowego przez Prezydenta nie wymaga podpisu Prezesa Rady Ministrów dla swej ważności. W kwestiach dotyczących zasad i trybu przeprowadzania referendów Konstytucja w art. 125, ust. 5 odsyła do ustawy.

W rozdziale jedenastym Konstytucji wskazano na stany nadzwyczajne jako przeszkodę do przeprowadzenia referendum ogólnokrajowego. Zgodnie z art. 228 w czasie stanu nadzwyczajnego oraz w okresie 90 dni po jego zakończeniu nie jest możliwe przeprowadzenie referendum.

Konstytucja reguluje także zmianę lub zmiany w konstytucji. Na mocy art. 235, ust. 6 jeśli ustawa o zmianie konstytucji dotyczy rozdziałów pierwszego, drugiego lub dwunastego („Rzeczpospolita”; „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela”; „Zmiana konstytucji”), jedna piąta ustawowej liczby posłów, Senat lub Prezydent mogą wystąpić z żądaniem przeprowadzenia referendum zatwierdzającego. Taki wniosek należy złożyć w terminie 45 dni od daty uchwalenia ustawy przez Senat. Wniosek jest składany do marszałka Sejmu; niezwłocznie zarządza on referendum, które powinno się odbyć w ciągu 60 dni od daty złożenia wniosku. O przyjęciu zmian decyduje poparcie większości głosujących.

Należy zatem stwierdzić, że w obowiązującej Konstytucji RP instytucja referendum jest alternatywną dla uchwalania ustawy procedurą wyrażania zgody na ratyfikację umowy międzynarodowej oraz służy do przyjęcia ustawy o zmianie konstytucji. Referendum ogólnokrajowe jest traktowane jako procedura wyjątkowa wskazana po zasadach działania Sejmu i Senatu. Prawo do zarządzenia referendum przysługuje jedynie Sejmowi i działającemu za zgodą Senatu Prezydentowi. Uchwała o referendum jest podejmowana bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Zatem jego praktyczna realizacja przez Sejm wydaje się mało prawdopodobna. Trudno bowiem uzyskać wysoki konsensus polityczny, a ten jest niezbędny w sytuacji, gdy

uchwała o referendum jest podejmowana bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Dlatego odwołanie się do tej instytucji na poziomie ogólnokrajowym ma charakter wyjątkowy, raczej służy do potwierdzenia istnienia odpowiedniego poparcia społecznego i politycznego niż rozstrzygania spraw o szczególnym znaczeniu dla państwa. Instytucja referendum ogólnonarodowego w sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa jest szczegółowo uregulowana w ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o referendum ogólnokrajowym (Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o referendum ogólnokrajowym).

INNE FORMY DEMOKRACJI BEZPOŚREDNIEJ W KONSTYTUCJI RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ Z 2 KWIETNIA 1997 R.

Oprócz instytucji referendum ogólnokrajowego ustrojodawca zawarł w Konstytucji RP inne formy demokracji bezpośredniej: inicjatywę ustawodawczą oraz referendum lokalne.

W rozdziale czwartym Konstytucji RP poświęconym Sejmowi i Senatowi uregulowana została sprawa inicjatywy ustawodawczej. Przyjęto zapis, zgodnie z którym w pierwszej kolejności przysługuje ona posłom, Senatowi, Prezydentowi oraz Radzie Ministrów. Zgodnie z art. 118, ust. 2 prawo do wystąpienia z inicjatywą ustawodawczą przysługuje również grupie co najmniej stu tysięcy obywateli, którzy posiadają prawo wyborcze. W ustępie 3 uregulowano skutki finansowe przedkładanego projektu ustawy, które spoczywają na wnioskodawcach. Ograniczenia inicjatywy ustawodawczej zawarto w dwóch artykułach Konstytucji. Na mocy art. 221 (rozdział dziesiąty „Finanse publiczne”) „inicjatywa ustawodawcza w zakresie ustawy budżetowej, ustawy o prowizorium budżetowym, zmiany ustawy budżetowej, ustawy o zaciąganiu długu publicznego oraz ustawy o udzielaniu gwarancji finansowych przez państwo przysługuje wyłącznie Radzie Ministrów”. Z kolei w art. 235, ust. 1 (rozdział trzynasty „Zmiana Konstytucji”) stwierdzono, że „Projekt ustawy o zmianie Konstytucji może przedłożyć co najmniej 1/5 ustawowej liczby posłów, Senat lub Prezydent Rzeczypospolitej”. Ustawową

podstawę obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej stanowi ustawa z dnia 24 czerwca 1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli (Ustawa z dnia 24 czerwca 1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli).

W rozdziale siódmym obejmującym kwestie samorządu terytorialnego dopuszczono możliwość odwołania się do referendum lokalnego. Zgodnie z art. 170 członkowie wspólnoty samorządowej mogą decydować o sprawach dotyczących tej wspólnoty w ramach głosowania w referendum. Wskazano, że jedną z takich spraw jest odwołanie pochodzące z wyborów bezpośrednich organu samorządu terytorialnego. Odnosnie do szczegółów dotyczących zasad i trybu przeprowadzania referendum lokalnego Konstytucja odsyła do ustawy. Zasady i tryb przeprowadzania referendum lokalnego określa ustawa z dnia 15 września 2000 r. o referendum lokalnym (Ustawa z dnia 15 września 2000 r. o referendum lokalnym).

WNIOSKI

W Konstytucji RP wskazano na trzy rodzaje referendum ogólnokrajowego: 1) konstytucyjne (art. 235, ust. 6); 2) ratyfikacyjne (art. 90, ust. 3); 3) w sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa (art. 125, ust. 1). Referendum konstytucyjne (zatwierdzające zmiany konstytucji) może być przeprowadzone z inicjatywy jednej piątej ustawowej liczby posłów lub Prezydenta za zgodą Senatu w terminie 45 dni od dnia uchwalenia ustawy przez Senat. Wniosek o referendum kierowany jest do marszałka Sejmu, który zarządza referendum w ciągu 60 dni od daty złożenia wniosku. Wynik referendum jest wiążący, jeśli za zmianą opowiedziała się większość głosujących. Jego ważność stwierdza Sąd Najwyższy. Referendum ratyfikacyjne może być wykorzystane w celu ratyfikacji umowy międzynarodowej przekazującej organizacji międzynarodowej (czy też organowi międzynarodowemu) niektóre kompetencje władzy państwowej. Referendum w sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa zarządza Sejm bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów lub Prezydent za zgodą Senatu wyrażoną bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.

Wynik referendum jest wiążący, jeśli wzięta w nim udział więcej niż połowa uprawnionych do głosowania.

Jak się wydaje, z punktu widzenia obywateli szczególne znaczenie mają referenda lokalne wskazane w art. 170 Konstytucji. Nie są one ograniczone do spraw wyjątkowych, ale odnoszą się niemal do wszystkich spraw istotnych dla funkcjonowania państwa i społeczeństwa. Zapewnienie skuteczności tych instytucji w praktyce pozwala zatem obywatelom na faktyczne uczestnictwo w podejmowaniu decyzji w takich ważnych sprawach.

Wśród kwestii do dyskusji można wskazać przykładowo ustanowiony wysoki wymóg odnośnie do frekwencji w referendum; możliwość przeprowadzenia referendum w sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa, gdy to szczególne znaczenie może być w różnoraki sposób interpretowane przez poszczególne zainteresowane podmioty; brak związania Sejmu wnioskiem obywateli o przeprowadzenie referendum. Nawet w sytuacji, gdy wniosek o przeprowadzenie referendum będzie zgłoszony przez pół miliona obywateli, Sejm nie ma obowiązku zarządzenia referendum. Złożoność wskazanych problemów potwierdzają opublikowane wyniki badań z zakresu dyskursu publicznego (Marczewska-Rytko, 2014, s. 144-155; Marczewska-Rytko, 2016, s. 75-95).

BIBLIOGRAFIA

- Fuks, T. (1993). *Instytucja referendum w Polsce – stan obecny i oczekiwania*. W: M. Kruk (red.), *Mała Konstytucja w procesie przemian ustrojowych w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 67-73.
- Grodzicki, R. (1987). *Konsultacje społeczne*, „Nowe Drogi”, 7 (458), 51-57.
- Jabłoński, M. (2001). *Referendum ogólnokrajowe w polskim prawie konstytucyjnym*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r., Dz. U. 1952, nr 33, poz. 232.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483.
- Marczewska-Rytko, M. (2001). *Demokracja bezpośrednia w teorii i praktyce politycznej*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Marczewska-Rytko, M. (2010). *Demokracja bezpośrednia w Polsce. Refleksje i uwagi*. W: M. Marczewska-Rytko (red.), *Stan i perspektywy demokracji bezpośredniej w Polsce*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 25-41.

- Marczewska-Rytko, M. (2014). *Referendum w dyskursie medialnym w Polsce w 2013 roku (na przykładzie „Gazety Wyborczej”)*. W: R. Alberski, W. Jednaka i D. Skrzypiński (red.), *Studia nad współczesnymi systemami politycznymi. Księga dedykowana Profesorowi Andrzejowi Antoszewskiemu*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 145-155.
- Marczewska-Rytko, M. (2016). *Krytyczna analiza dyskursu „Gazety Wyborczej” na przykładzie referendum ogólnokrajowego w Polsce w 2015 roku*. W: T. Gackowski i K. Brylska (red.), *Gry w komunikacji*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Świderski, B. (1996). *Gdańsk i Ateny. O demokracji bezpośredniej w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo IFIS PAN.
- Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1992 r. o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1992, nr 67, poz. 336.
- Ustawa konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym, Dz. U. 1992, nr 84, poz. 426.
- Ustawa konstytucyjna z dnia 22 kwietnia 1994 r. o zmianie ustawy konstytucyjnej o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1994, nr 61, poz. 251.
- Ustawa o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 6 maja 1987 r., Dz. U. 1987, nr 14, poz. 82.
- Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz. U. 1989, nr 075, poz. 444.
- Ustawa z dnia 24 czerwca 1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli, Dz. U. 1999, nr 62, poz. 688.
- Ustawa z dnia 15 września 2000 r. o referendum lokalnym, Dz. U. 2000, nr 88, poz. 985.
- Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o referendum ogólnokrajowym, Dz. U. 2003, nr 57, poz. 507.
- Zieliński, E. (1968). *Referendum w świecie współczesnym*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>